

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

БЕОГРАД
2020

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VIII

VOLUME 8

Accepted on December 24th 2018, at the 10th meeting of the SASA
Department of Language and Literature

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2020

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VIII

БРОЈ 8

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 24. децембра 2019. године

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2020

© Српска академија наука и уметности, 2020

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртом броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године. У седмом броју су текстови са Трибине из 2018. године. У осмом броју су текстови са Трибине из 2019. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
5. II 2019 – 24. XII 2019.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручне сараднице
Биљана Јоцић
Стасја Церовић

САДРЖАЈ

<i>Дело Иве Андрића : зборник радова / уредник Миро Вуксановић . . .</i>	11
<i>Етно-села и сеоске амбијенталне целине у Републици Србији и Републици Српској : зборник радова са научној скупи одржаној 11. априла 2017. године / уредник Драган Шкорић . . .</i>	29
<i>Водоснабдевање становника брдско-јланинских њредела / уредник Драган Шкорић . . . . .</i>	29
<i>Изабрана дела Мирона Флашара (у њри њома) / њрредили Александар Лома, Војислав Јелић, Ненад Рисњовић . . . . .</i>	45
<i>Сњојан Новаковић : њоводом сњо седамдесет њет њодина од рођења : научни скуи са међународним учешћем одржан у Српској академији наука и уметности, 1. и 2. новембра 2017. године / уредници Михаило Војводић, Александар Косњић . . . . .</i>	59
<i>Тоњонимија Жуње њивске / Мара Тијанић-Вујовић ; њлавни уредник Александар Лома . . . . .</i>	75
<i>Ономањолошки њрилози 24 / њлавни уредник Александар Лома . .</i>	75
<i>Ка бољој демоњрафској будућности Србије / уредници Владимир С. Косњић, Славица Ђукић Дејановић, Мирјана Рашевић . . . . .</i>	89
<i>Превенција у функцији зашњиње здравља у Републици Србији / уредник Љубиша Ракић . . . . .</i>	103
<i>Мања њекња / Слободан Грубачић. . . . .</i>	107

<i>100 мојих њорипреџа / Маџија Бећковић. . . . .</i>	119
<i>Дан Библиотеке САНУ њосвећен Свеџом Сави њоводом осам векова самосџалности Срџске њравославне цркве . . . . .</i>	151
<i>Економска криза : њорекло и исходи / уредник Часлав Оџић . . . . .</i>	171
<i>Scala paradisi : академику Димџирију Боџановићу у сџомен : 1986–2016 / уредници Анаџолиј Аркадијевић Турилов, Таџјана Субоџин-Голубовић, Ирена Шџадијер, Наџаша Драџин, Дуџица Грбић и Каџарина Мано-Зиси . . . . .</i>	185
<i>Језик као заџис кулџуре у еџнолошкој и линџвистџичкој анализи на релацији Србија – Македонија. Том 1 = Јазикот како запис на културата во етнолошката и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија. Том 1 / џлавни уредници Предраџ Пџијер, Марјан Марковић ; уредници њрвоџ џома Сџианислав Сџанковић, Веселинка Лаброска . . . . .</i>	201
<i>Обновљиво кориџење њриродних ресурса у сеоским њодручјима Србије : зборник радова / уредник Драџан Шкорџић . . . . .</i>	221
<i>Очување, заџџџиџа и њерсџекџиве ромскоџ језика у Србији : зборник радова са научноџ скуџа одржаноџ 20–21. окџобра 2016. / уредници Тибор Варади, Биљана Сикимџић . . . . .</i>	233
<i>Роми Србије у XXI веку / уредник Тибор Варади . . . . .</i>	233
<i>Права националних маџина у усџавноџравном сисџему Републике Србије : зборник радова са Окруџлоџ сџола одржаноџ 27. новембра 2017. / уредник Тибор Варади. . . . .</i>	233
<i>Понешџо о Ћоџићу / Свеџозар Кољевић ; њрредџо Боџан Ракић. . . . .</i>	247
<i>Дело Милоша Црњанскоџ : (радови са округлоџ сџола, 12. IX 2018) / уредник Миро Вуксановић . . . . .</i>	247
<i>Срџска књижевност џанас : (зборник радова са округлих сџолова 2014–2017) / уредник Миро Вуксановић . . . . .</i>	247
<i>Грађа о срџскохрваџским односима и Србима у Хрваџској : (1848–1914) / Василије Ђ. Кресџић ; уредник Михаило Војводић . . . . .</i>	273

<i>Караџић : листи за српски народни животи, обичаје и предање / издавач и уредник Тихомир Р. Борђевић (1899–1903). – Фотиографско изд. / приређивачи Александар Никезић, Данијела Појовић Николић . . . . .</i>	289
<i>Академик Михаило Гавриловић : историјар, архивист и дипломата / [аутор изложбе и приређивач каталога Миљана Борђевић] . . . . .</i>	289
<i>XXXI међународна конференција о микроелектроници : зборник радова : Ниш, Србија 16–18. септембар 2019. / уредник Нинослав Стојадиновић . . . . .</i>	289
<i>Михаило Пејровић Алас : животи, дело, време : поводом 150 година од рођења / уредници Стеван Пилиповић, Градимир В. Миловановић, Жарко Мијајловић . . . . .</i>	307
<i>Mihailo Petrović Alas : life, work, times : on the occasion of the 150th anniversary of his birth / editors Stevan Pilipović, Gradimir V. Milovanović, Žarko Mijajlović ; English translation Tatjana Čosović ... [et al.] . . . . .</i>	307
<i>Михаило Пејровић Алас : научни скупи са међународним учешћем одржан у САНУ 2–3. октобра 2018. : поводом сто педесет година од рођења / [уредници Градимир Миловановић, Стеван Пилиповић, Жарко Мијајловић] . . . . .</i>	307
<i>Академске беседе. Књ. 2 / уредник Миро Вуксановић . . . . .</i>	323
<i>Присутна предавања дописних чланова. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић . . . . .</i>	323
<i>Библиографије чланова САНУ. Књ. 1 / уредник Миро Вуксановић. . . . .</i>	323
<i>Књига о ирину / Зоран В. Појовић, Оливера Појовић . . . . .</i>	335
<i>Именик аутора, уредника и говорника . . . . .</i>	351

Понешто о Ђоџићу / Светозар Кољевић ; приредио Богдан Ракић. – Нови Сад : Академска књига : Српска академија наука и уметности, Огранак, 2018

Дело Милоша Црњанског : (радови са Округлог стола, 12. IX 2018) / уредник Миро Вуксановић. – Нови Сад : Српска академија наука и уметности, Огранак, 2018

Српска књижевност данас : (зборник радова са округлих столова 2014–2017) / уредник Миро Вуксановић. – Нови Сад : Српска академија наука и уметности, Огранак, 2018

Поздравна реч: академик Стеван Пилиповић, председник Огранка САНУ у Новом Саду

Говорили: дописни члан САНУ Зоран Пауновић
дописни члан САНУ Јован Делић
др Марко Неђић

У Београду, уторак 15. октобар 2019. у 13 часова

ЧЕТИРИ ЧИЊЕНИЦЕ

1.

Огранак САНУ у Новом Саду од свог настанка до данас, од 1991. до 2019, доследно и сваке године, објављује књиге, зборнике, годишњак, каталоге, библиографије, хронике и друга издања. То је трајан доказ активног деловања огранка. У последњих неколико година, таквим активностима руководи, подстиче их и унапређује, председник Огранка академик Стеван Пилиповић, који је за данашњи сусрет ода-

брао три нова издања, свако из књижевности, што говори о непристрашном математичару који ће казати поздравну реч.

2.

Поводом посмртно објављене књиге о Ћопићу академика Светозара Кољевића, као његов велики дужник, казаћу мало сведочење како је писао.

Спремао је професор Кољевић светосавску беседу. Требало је да говори у неком граду у Републици Српској. Нисам упамтио име града. Сваки му је, тамошњи, једнако близак. Било да је реч о његовој Бањој Луци, о Дубици или Приједору. Није сада то на реду.

Почео сам о Кољевићевој светосавској беседи. Сваки мајстор говорења мора да има кључ за свој текст. Ишчитава, заматра, присећа се, пореди, бележи и тражи. У случају који покушавам да приближим требало је професору Кољевићу да помене претакање вина, да каже како се ракија пече а вино претаче. А то је детаљ у реченици, њен мали део. Нашао је у Андрићевом тексту навод Петра Кочића о вину, о претакању. Као да је помињана шира. Нисам сигуран, али знам да је тражио сабране списе Кочићеве, да је ко зна који пут читао његове приповетке, песме у прози, записе и говоре, све. Тражио је ону реченицу коју је у свом приказу Кочићеве уметности цитирао Иво Андрић. Хтео је, дакле, Кољевић да нађе извор, да осмотри контекст, јер није узимао из друге руке, јер понесен научничком навиком није могао никако осим тако – поузданим путем. Тражио је Кочићеву реченицу, издвојену у Андрићевом приказу, неколико дана. Није је нашао. И није претакање вина у светосавској беседи поменуо.

Тако је академик Кољевић писао и књигу која је остала у рукопису, коју је приредио Богдан Ракић, о којој ће говорити дописни члан Зоран Пауновић.

3.

Милош Црњански је, као што се зна, после Другог светског рата двадесет година остао у избеглиштву. У Београд се вратио уморан од живота и година, у задат друштвени и књижевни живот. У САНУ, у њеном Одељењу језика и књижевности, само један одвише будан глас био је против избора Милоша Црњанског. Замало је претегло мишљење да поступак буде статутаран – да Црњански најпре буде дописни а потом редовни члан. Црњански то није прихватио, али се у јавности не зна права истина. зато је треба понављати. Прошле године САНУ је приредила свечаност посвећену Црњанском, на 125. годишњицу рођења, и округли сто са зборником радова о којем ће говорити дописни члан Јован Делић.

4.

Од Црњанског и Андрића до сада младих писаца, књижевних историчара, критичара и есејиста, по жанровима, у пет целина, имали смо округле столове о српској књижевности данас, по истом моделу, с уводним рефератом и другим саопштењима. Др Марко Недић, вредностима најоданији српски књижевни критичар, имао је почетно предавање о савременој прози и показао да такав посао нико други не би на целовит начин обавио, јер је именик писаца потпун, приказ њиховог рада прецизан, генерацијска и жанровска разноврсност образложена, обухватна и корисна. Ова истина је захвалност колеги Марку Недићу који ће казати свој осврт на двадесетак радова у зборнику *Српска књижевност данас*.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

Стеван Пилиповић

ПОЗДРАВНА РЕЧ

У склопу значајних активности у Огранку САНУ у Новом Саду, издавачкој делатности придајемо дужну пажњу. Прилика је да на Трибини Библиотеке САНУ то и покажемо. У Огранку у 2018. години одржана су два округла стола, оба у септембру „Српска књижевност данас“ и „Дело Милоша Црњанског“. Зборници радова са ових округлих столова као и књига *Понешто о Ћојићу* академика Светозара Кољевића јесу публикације Огранка које данас приказујемо.

Академик Светозар Кољевић нам је оставио дело *Понешто о Ћојићу* штампано годину дана после његовог упокојења. Књигу је приредио господин Богдан Ракић а публиковала ју је, у коиздаваштву са Огранком САНУ у Новом Саду, „Академска књига“. О нашем изванредном, најчитанијем писцу двадесетог века писано је много и пре и после Другог светског рата а највише после његове трагичне смрти. Виталност књижевног дела које нам је академик Бранко Ћопић даривао у овој збирци текстова о њему из пера нашег угледног књижевног критичара, англисте академика Светозара Кољевића, којој је приређивач господин Ракић ставио у наслов реч „понешто“ (а на основу дугих разговора са академиком Кољевићем), наводи на закључак да ће дело нашег славног књижевника још дуго бити актуелно и инспиративно.

Привилегија је да је управник Библиотеке академик Миро Вуксановић истовремено и члан Огранка а и Извршног одбора Огранка САНУ у Новом Саду. Велики број иницијатива и за одржавање предавања и скупова, посвећених књижевности потичу од академика Вуксановића, не само да их је предлагао, он их је и организовао, што чини рад Огранка у укупним активностима САНУ препознатљивим и врло значајним. Бројна је публика на овим скуповима а још важније, дела публикована као издања Огранка јесу трајна вредност за нашу књижевност и културу у целини.

Идеја академика Вуксановића за одржавање пет округлих столова под насловом „Српска књижевност данас“ потиче из 2014. Наводим редом наслове и предаваче округлих столова: 1. „Српска поезија данас“, септембар 2014, учествовали су професор емеритус Славко Гордић, проф. др Бојана Стојановић Пантовић, др Драган Хамовић, доцент др Ђорђе Деспих, мр Тања Крагујевић; 2. „Српска проза данас“, септембар 2015, учествовали су др Марко Недић, проф. др Радивоје Микић, дописни члан САНУ Јован Делић, проф. др Петар Пијановић; 3. „Српска књижевна критика и есејистика данас“, септембар 2016, учествовали су проф. др Милан Радуловић, проф. др Саша Радојчић, мр Мирко Паовица, доцент др Соња Веселиновић, др Игор Перишић; 4. и 5. заједно „Српска драмска књижевност данас“ и „Српска књижевност за децу данас“, септембар 2017, на 4. су учествовали проф. др Љиљана Пешикан Љуштановић, др Светислав Јованов и доцент др Миљивоје Млађеновић, а на 5. проф. др Јован Љуштановић и проф. др Зоран Опачић. Зборник је приредио академик Миро Вуксановић, а издао Огранак САНУ у Новом Саду. У зборнику су сублимисани погледи наших књижевних критичара, историчара књижевности на тековине у свакој од наведених књижевних области. Реч „данас“ исказује идеју организатора да се у оквиру округлих столова сагледавају савремене вредности наше књижевности, токови којима је ишла и којима ће ићи наша писана реч. Оригинални прилози наведених аутора јесу трајне вредности које добијамо публиковањем овог зборника.

Поводом јубилеја 125 година од рођења Милоша Црњанског академик Вуксановић је предложио и организовао округли сто на којем су надахнуте беседе имали проф. др Гордана Раичевић, проф. др Слободан Владушић, проф. др Радивоје Микић проф. др Слађана Јаћимовић, проф. др Зорица Несторовић и проф. др Миљивој Ненин. Сплет околности, који нам данас није баш логичан, онемогућио је Милоша Црњанског да буде члан САНУ. Овај Округли сто, као и читав низ манифестација које смо имали у САНУ, управо потврђују ову нелогичност. Био је то програм у којем су нам се представили изузетни познаваоци

дела сјајног књижевника Милоша Црњанског. Књигу је уредио академик Миро Вуксановић, а издавач је Огранак САНУ у Новом Саду.

На крају желим да захвалим свима онима чија имена сам навео на њиховом доприносу реализацији све три публикације.

Зоран Пауновић

ПОНЕШТО О ЋОПИЋУ И ПОНЕШТО О КОЉЕВИЋУ

Има некаквог вишег реда и неког на први поглед невидљивог, али дубоког смисла у чињеници да се последња књига Светозара Кољевића бави истраживањем стваралаштва Бранка Ћопића. Јер оно што је Ћопић умео у приповедању – да само једним, наоко ситним и неважним детаљем осветли суштину карактера, појаве, па и читаве епохе – Кољевић је непогрешиво остваривао у науци о књижевности. Ову ће тврдњу, уверен сам, потврдити свако ко је прочитао макар један његов текст или присуствовао неком његовом предавању. Осим овог, заједнички је Ћопићу и Кољевићу био и дар који им је омогућавао да најсложеније и каткад најтеже истине саопштавају разоружавајуће једноставним и у исти мах очаравајуће заводљивим језиком, безмало језиком народног приповедача чије се реченице као магијске формуле урезају у свест читаоца или слушалаца – и у њој остају заувек.

Зар је онда чудно – ово реторичко питање, молим вас, схватите као малу посвету великом Професору – зар је чудно то што Светозар Кољевић већ на самом почетку књиге *Понешто о Ћопићу* поставља кључно питање, питање лакоће „с којом се читају његови парадоксални увиди у природу људског живота“¹ (5) и питање „лакоће његовог писања“ (5).

Одгонетању тих двеју нимало лаких загонетака, за које слуги – показаће се, исправно – да у себи крију и одговор на питање зашто је Ћопић „био најпопуларнији и најчитанији српски писац двадесетог века“ (5) посвећена је књига о којој говоримо вечерас. Многи од увида које њен аутор остварује у том бескрајно стрпљивом и исто толико лудцидном одгонетању дотичу се суштине не само Ћопићеве уметности већ и васколике уметности приповедања.

---

1 Светозар Кољевић, *Понешто о Ћопићу* (приредио Богдан Ракић). Нови Сад: Академска књига, Српска академија наука и уметности, Огранак САНУ у Новом Саду, 2018. Бројеви страница с којих су преузети наводи дати су у заградама иза навода.

Тако ће Светозар Кољевић у првом поглављу („Антрополошки одједи Ћопићевог раног приповедања“) закључити да је Ћопић „богато живео у децјим световима“ (5). Ова дискретна али далекосежна поента, елегантно уметнута усред реченице, указује на једну од најважнијих врлина Ћопићеве уметности, ону по којој је наш писац близак неким од највећих великана у историји светске прозе. Реч је о очуђењу. Попут Гогоља или Дикенса, на пример, Ћопић у својој у основи реалистичкој прози с лакоћом успева да оствари онај пресудни помак ка имагинарном и иреалном, помак који извештај о стварности претвара у уметност, у чаролију приповедања. До тог циља, до алхемијског преобликовања сировог и неретко суровог живота у узвишену уметност, Ћопић најчешће стиже тако што свет посматра очима детета, које се задивљено, усхићено, понекад забринуто и претрашено, али увек сасвим искрено, вечито чуди том невероватном свету који га окружује. Гледан очима детета – да се послужим речима Бохумила Храбала, још једног Ћопићу сродног писца – сваки дан је чудо.

Та способност онеобичавања обичног још је једна одлика која повезује Кољевића и Ћопића. Прецизније: какав је Ћопић писац, такав је Кољевић читалац; и један и други у стању су да и у сасвим свакидашњим призорима и збивањима наслуте и осете поетичност, мудрост и узвишеност. То између писца и критичара овде ствара сасвим посебну блискост која критичару омогућава да види дубље и даље од својих колега по перу. Зато је Светозар Кољевић у стању да у Ћопићевим раним, наглашено фолклорно интонираним причама, уочи особине којима писац превазилази оквире свог времена и поднебља и постаје равноправан протагониста савремених (или чак будућих) токова светске књижевности.

Пример таквог превазилажења задатих оквира представља Ћопићев однос према чињеницама – тачније, „чињеницама“, са знацима навода. Зашто са знацима навода? Да бих то објаснио, и да бих истакао значај те наоко мале интерпункцијске интервенције, призваћу накратко у помоћ Владимира Набокова. Набоков је, дакле, са ставом истинског посвећеника књижевности као најдрагоценијем виду еманиције људског духа, тврдио да реч „стварност“ треба писати искључиво под знацима навода – другим речима, да је такозвана објективна стварност само привид, а да је једина права реалност она коју у своме делу гради уметник. Нарочито ако је тај уметник приповедач. Због тога и Кољевић, говорећи о Ћопићу, реч „чињенице“ ставља под наводнике – јер оне, чињенице, схваћене у некаквом објективном смислу, у књижевности немају никаквог значаја, чак ни у реалистичкој прози. Или нарочито у реалистичкој прози, попут, на пример, Ћопи-

ћеве. Јер чињенице, каже Светозар Кољевић, „оштро утемељене у одређене, стварне локалне околности, људске склоности и обележја, почињу метафорички да живе тек кад крену да се дозивају са доживљајима других људи, са разним временима и окружењима, те тако откривају нека суштинска, трајна обележја људске природе и живота.“ (6) Та врста откривања у књизи *Понешто о Ћопићу* језгровито је и прецизно названа пишчевим „антрополошким увидом“ (6) у тајне људске природе.

Антропологија је, међутим, наука, а књижевност – уметност, и то уметност која у својим највишим узлетима може све што може наука, али и нешто више од тога. То „нешто више“ код Ћопића се постиже пре свега раскошним, у основи народним језиком, наслеђеним из усменог приповедања и оплемењеним пишчевим јединственим даром за „суптилне нијансе свакодневног говора“ (7), језиком који, трагом Кочића и Андрића, тражи и проналази обиље „могућности универзалног приповедачког обликовања локалне грађе“ (7). Као резултат такве потраге, у збирци приповедака *Под Грмечом*, читалац има утисак „као да се читав свет, одвајкада до ко зна које и какве будућности, обрео под обронцима ове планине“ (20)

Као посебно важно везивно средство у том спајању и стапању локалног и универзалног, Кољевић у поглављу „Бекство од мрака: о хумору, иронији и ведринама Бранка Ћопића“ издваја Ћопићев хумор. И ето још једне споне која чврсто повезује писца и тумача његовог дела: и један и други одликују се префињеним, неретко сетним хумором, проистеклим из богатог и шароликог, повремено трагиком обојеног животног искуства. Живот је смех и туга, често истовремено – обојица су то врло добро знали, па се стога Кољевић и разумевањем природе Ћопићевог хумора издваја у мноштву критичара који су о њему писали. О том хумору он каже следеће: „Те шале нас понекад разведравају и засмејавају, али често и обеспокојавају као знамења властитих, а каткад и туђих невоља и мука.“ (23) И даље: „[...] Ћопић се шали са сељачким јадом, бедом и невољом љутом у причи ‘Мука крвава’ – под насловом од кога тешко да бисмо могли очекивати неке комичне обрте“ (23). Поред те тако ретке и драгоцене способности да се туга и мука озари смехом или бар сетним осмехом, Ћопићу и Кољевићу заједнички је и дар да заиста пишу као што говоре. Многе Ћопићеве приче – већина њих, усудио бих се да кажем – својом природношћу и лакоћом делују као дословни записи казивања народног приповедача. А Кољевић пише живо, као да се непосредно обраћа окупљеним студентима, или неким другим слушаоцима. Свако ко је имао срећу да присуствује неком од његових предавања знаће о чему говорим, и

свако такав моћи ће да у Професоровим реченицама „чује“ његов глас, хистрионски сугестиван и убедљив.

И некако чудно благ, чак и онда (или нарочито онда) када говори о људским заблудама и сагрешењима, посртањима и страдањима. Та благост мудраца нарочито је присутна у другом делу књиге *Понешто о Ћопићу*, који се највећим делом бави Ћопићевим критичким односом према рушењу изворних идеала комунистичке идеологије у ФНРЈ и потом СФРЈ, као и спремношћу званичних чувара те идеологије да без милости казне сваку, ма и најблажу и најдобронамернију критику „нове народне власти“. А Ћопић се у својим „проблематичним“ делима разрачунавао пре свега с властитим заблудама, најпре у сатиричним приповеткама, од којих почињу његове невоље с Партијом, а онда и у *Глувом барућу* и *Осмој офанзиве*. Судбинама „бораца и првоборца који, свикнути да у рату бирају што боље положаје, настављају да се и у миру боре за исто“ (67), њихов ратни, али не у истој мери и мирнодопски саборац Бранко Ћопић бави се с пуно разумевања, па и искреног саосећања. Они му, међутим – или бар неки од њих, понајвише они најмоћнији – нису узвратили на исти начин. Тако Ћопић почев од 1950. године и објављивања чувене „Јеретичке приче“, постаје јунак својеврсне политичке драме, која ће с краћим или дужим, али вазда мучном неизвесношћу испуњеним периодима затишја, потрајати читаве три и по деценије – тачније, све до 26. марта 1985. године. Кољевић прати ту драму од њених прапочетака и казни које је писац од малена трпео због свог дугачког језика, све до мемоарски интонираног епилога у коме читалац бива дариван драгоценим сведочењима о Ћопићевом статусу у очима водећих политичара социјалистичке Југославије, али и о значају „Мачка Тоше“ априла 1992. године, у ратном Сарајеву. Та хроника Ћопићевог политичког страдања прожета је хроничаревом неверицом над чињеницом да су тако безазлени, доброћудни и добронамерни сатирички текстови могли имати тако страхотне последице. Изгледа да су и хроничар и главни јунак његове приче непоколебљиво и до самог краја веровали у суштинску мудрост и доброту људског рода. И да их то није чинило срећнијим, напротив.

Стога је некако сасвим разумљиво и природно то што се Бранко Ћопић у својој лабудовој песми враћа свом подгрмечком детињству, а Светозар Кољевић – Бранку Ћопићу. *Башића сљезове боје*, јер о њој је реч, она је та лабудова песма, „живи у знаку поетике радости и туге пред сликама пишчевог напуштеног, па и увелико ишчезлог патријархалног света“ (85). А пишчево виђење Крајине, примећује Светозар Кољевић на једном другом месту у овој књизи, „није толико слика једног сеоског света колико увид у дубину загонетке човековог посто-

јања“ (39). Тако Ћопићева уметност увелико надраста своје не само географске већ и поетичке оквире, и у контексту светске књижевности у којем је настајала проналази себи место у просторима који се означавају термином „магијски реализам“. То је свет у коме је све стварно и ништа није стварно, свет у коме разазнајемо координате стварности какву познајемо, али и осећамо присутност нечег што надилази и ту, и сваку другу стварност, нечег што је непогрешиви знак препознавања истинске уметности Кољевић, међутим, Ћопићев приповедачки проседе одређује још прецизније, као „митотворачки реализам“ (43), и у тај термин као да стају сви пишчеви идеалистички заноси и идеолошке заблуде, све тајне споне са митским пределима завичајног фолклора и све врлине његовог јединственог приповедачког дара, на чијим темељима његова дела живе и данас, кад је већина митова које је у њима стварао одавно претворена у прах и пепео.

И наставиће да живе, захваљујући у великој мери управо књигама каква је *Понешто о Ћопићу*. У њој је писац о коме су многи писали пронашао свог по много чему најбољег тумача, који је природу његове уметности осетио и доживео у некој безмало метафизичкој равни, истканој невидљивим нитима оног чудесног „побратимства душа у свемиру“, које у овом делу повезује Ћопића и Кољевића. Овом закључку, с обзиром на то да се њих двојица сада дозивају и воде разговоре у неком бољем свету, недостаје и мало ћопићевске меланхолије или сетне ироније какву је неговао Светозар Кољевић. Свестан да не могу да добацам до тих висина, нећу то ни покушати. Али се надам да сте ту меланхолију и ту сетну иронију наслутили, на тренутке можда чак и осетили у току овог излагања.

Јован Делић

ЗНАЧАЈНИ НОВИ ПРИЛОЗИ ТУМАЧЕЊУ МИЛОША ЦРЊАНСКОГ

Огранак САНУ у Новом Саду је 12. IX 2018. године организовао Округли сто „Дело Милоша Црњанског“ поводом 125 година од пишчева рођења, а радови са округлог стола објављени су исте године. Ово је од 2014. већ пети округли сто посвећен српској књижевности, истакао је, отварајући и поздрављајући скуп, председник Огранка академик Стеван Пилиповић, одајући признање академику Миру Вуксановићу, који је све ове скупове припремио, организовао и зборнике радова са тих скупова уредио. На скупу су учествовали, и своје радове

приложили, професори Филозофског факултета у Новом Саду: др Горана Раичевић, др Миливој Ненин и др Слободан Владушић, професори Филолошког факултета у Београду: др Зорица Несторовић и др Радивоје Микић, и професорка Учитељског факултета у Београду др Слађана Јаћимовић.

У уводној ријечи академик Вуксановић је истакао да су 2017. и 2018. година у знаку јубилеја двојице највећих српских писаца двадесетого вијека – Иве Андрића и Милоша Црњанског – и да би потпуно погрешно било говорити о једном а не видјети или занемарити домете и величину другога. Ријеч је о два моћна стуба српске књижевности. Црњански се овим Округлим столом нашао „међу својима“, гдје ће се о њему говорити „по правди и истини, никако друкчије“, закључује Вуксановић.

Прва два рада, из пера новосадских универзитетских професора Горане Раичевић и Слободана Владушића, општије су природе, а остали се баве тумачењем конкретних дјела великог писца или његовом преписком.

Наслов рада професорке др Горане Раичевић је дводјелан: први дио наслова је питање: „Ангажовани Црњански?“, док се у другом ближе одређује правац истраживања: „Писац између политике и књижевности“. Професорка Раичевић је данас један од најбољих познавалаца живота и дјела Милоша Црњанског, па је избор ове теме утолико занимљивији, јер је ријеч о разним, супротстављеним, често површним и пристрасним интерпретацијама загађеном терену. Горана Раичевић се с најдубљим увјерењем ставља у одбрану великог писца од напада због његове блискости, па чак и припадности фашизму. Ти напади су почели с Марком Ристићем и Миланом Богдановићем, а трају и данас, и представљају континуитет у односу комунистичке идеологије према Црњанском. С друге стране, од емиграције Црњански је оптуживан за пактирање с „напредном“ идеологијом, односно са комунистичком влашћу, што је резултирало његовим повратком из емиграције у отаџбину.

Богдановић је Црњанском узимао у идеолошки гријех што се определијелио за модернизам, а не за вјечно прогресивни реализам, а Марко Ристић ће сврстати живог бившег пријатеља међу мртве пјеснике, доводећи у каузалну везу опадање његовога талента са ангажовањем у новинарству и публицистици, и то на страни идеолошко проблематичних снага. С друге стране су Светлана Велмар Јанковић и Добрица Ћосић видјели у Црњанском чистог лиричара. Црњански је, дакле, нападан и са лијева и са десна, што је већ довољно знаковито колико је био мета, док се он у емиграцији борио за пуко понижавајуће

преживљавање. А назвали те комунистом или фашистом, кандидат си за одстрел.

Овдје ћемо посебно истаћи анализе професорке Раичевић прве и друге верзије *Романа о Лондону* чији су јунаци сам Милош Црњански, односно руски кнез Рјепин у другој, коначној верзији. Ни српски писац ни руски кнез не желе да се ангажују против Тита и новог југословенског режима, односно против Стаљина, не желећи нипошто да се нађу против свога народа, иако се с владајућим режимом у својој земљи сагласити не могу. Писац је наступао сам, с моралне позиције човјека који брине о судбини свога народа. Заједница, национ, увијек је била у средишту његовога видика. Пишући о ономе што је видио и доживио, писао је, према сопственим ријечима, за мртве који леже покопани у рушевинама Београда и гледају га „испаканим очима“. Писао је о појединцима који су, без своје воље, ношени слијепом и деструктивном силом историје. Зато он ни у изгнанству не жели да прекине везу са својом заједницом, државом, националом.

„Приповедати о појединачним људским драмама, а не судити противничкој идеологији, то је оно начело којег се у свом делу држао писац Милош Црњански“ – закључује професорка Горана Раичевић, па поентира свој рад одломком из писма Милоша Црњанског Десимиру Тошићу:

„Само тако је, уздигнуте главе, чиста образа и задивљујуће самосвести, Милош Црњански могао да отпише човеку кога и данас неки сматрају једним од главних идеолога демократије код Срба:

‘Кад дође до рата, драги господине Тошићу, има само два фронта. На једном су сви часни људи. А на другом има свакојакних полтрона и слабића. Ја сам сигуран да сам био на фронту са оним првима.’

Та врста ангажмана, у литератури, показао је Црњански, једина је која је имала и имаће увек своју улогу и смисао.“

Зато с радошћу ишчекујемо нову књигу Горане Раичевић о Милошу Црњанском, која ће бити синтеза њених досадашњих истраживања о овом писцу.

Професор др Слободан Владушић, истакнути романописац, приложио је рад „Аутобиографско писање као начин осмишљавања живота – пример Милоша Црњанског“. Предмет његове пажње су дјела Црњанског настала и објављена послје Другог свјетског рата: *Ишака и коменџари*, *Ламенџи над Београдом*, *Код Хилерборерејаца* и *Роман о Лондону*. Сва ова дјела повезује присуство „аутобиографског писања“. Владушић је склон да овом низу дода и *Друћу књићу Сеоба*, мада она одудара од наведеног низа, јер је превасходно усмјерена на судбину национа и у вези је са *Сеобама*. *Друћу књићу Сеоба* написана је много

прије објављивања. Ипак, Владушић уочава блискост између Павла Исаковича – „странца у имагинарном свету романа“ – и Милоша Црњанског у Лондону. Посебан проблем је *Роман о Лондону*, првобитно написан – као и *Код Хијерборејаца* – са Милошем Црњанским као главним јунаком, па ће касније пишчево име замијенити симболички богатији кнез Рјепин, Рус, припадник једног несталог свијета.

Владушић полази од мисли Црњанског са краја романа *Код Хијерборејаца* да га више не држи самообмана да учествује у стварању нечег бољег ради чега би вриједило живјети. Из тога слиједи, по Владушићу, да је смисао живота Црњански видио у нечем што сам живот надилази, а то је за Црњанског била државотворна идеја Краљевине Југославије, која би заштитила његов национ и остала два државотворна народа. Дјела настала послије Другог свјетског рата јесу покушај да се живот преосмисли и да му се дадне нека нова вриједност и нови смисао. Владушић потом одговара на питање како је (ауто)биографско писање могуће и налази одговор на искуству средњовјековних житија и просвјетитељске (ауто)биографије: изложени живот има смисла што остварује и конкретизује склоп високих вриједности, односно што „посредује неку есенцију“. У житијама су то узорци у вјери, а у Просвијећености живот је усклађен са начелима разума и мјере. Оба типа (ауто)биографије стварају илузију цјеловитости живота.

У романтизму доминира поезија, стих. Живот се састоји од тренутака које испуњавају различита стваралачка стања и заноси, а бивају овјеквјечени пјесмама. Пјесме фрагментаризују живот и склоп вриједности не може да обухвати цјелину. Модерно пјесништво доводи у питање овакав концепт поезије и вриједности: пјеснички чин се деперсонализује, инспирација демистификује, хронологија губи на значају у компоновању збирке.

Реализам уводи мимезис као обликотворно начело, с увјерењем да је могућно дати „истину времена и света“. У модерној прози подражавање је замијењено пројектовањем митских образаца у слику свијета, па књижевност искупљује живот који би без ње био бесмислен. У вријеме владавине деперсонализоване прозе – сматра Владушић – Црњански се одлучује да преосмисли свој живот кроз приповиједање, па поставља питање: како може да се оправда приповиједање сопственог живота у модерним временима?

Поново се – сматра аутор – потврђује истина средњовјековних житија: „живот, сам по себи, нема значај, али га стиче ако поседује извјестан склоп вредности“. Црњански фрагментаризује сопствени живот настојећи да сваком фрагменту обезбиједи посебан оквир. У *Ишјаки и коменџарима* тај оквир су стихови који су повод излагању живота, па

је живот оквир за разумијевање стихова, а стихови уоквирују излагање живота. У *Ламенту над Београдом* излагање живота је уоквирено наративом о Београду чија се снага и моћ пројектују у будућност. Град је колективни топоним, престоница народа и државе, па повезује све становнике града и цио народ. Животу Београд даје смисао. У *Ембахадима* дипломатско-спољнополитички контекст може бити схваћен као колективни оквир, јер од њега зависе животи милиона. Роман *Ког Хијерборејаца* приповиједа крај једне државе – Краљевине Југославије – и крај једне Европе. Рим је симболички центар континента и композицијско средиште романа кроз које се пресијецају географски вектор, који спаја сјевер у југ Европе, и историјски, који повезује историјске слојеве Рима и савремену Европу, па ова два контекста добијају значење колективног оквира за причу о пропасти једне Европе и Краљевине Југославије.

Лондон је анационалан град у *Роману о Лондону*; град који симболизује бездомност; у њему је Црњански, односно кнез Рјепин, нико и ништа, а ни културно наслеђе Европе у њему нема статус вриједности. Рјепин, са својим националним идентитетом Руса, супротстављен је анационалном мегаполису, а његово знање језика – Рјепин је полиглота – једном, енглеском језику као лондонском императиву да све на тај један језик преведе. То је прича о судару усамљеног човјека, који симболизује оно чега више нема – царску Русију – и Мегаполиса.

Тако књижевно дјело Црњанског послије Другог свјетског рата Владушић чита као фрагменте пишчеве биографије који чине један модерни животопис писца, што Црњанског чини потпуно другачијим писцем од Андрића, који своје животне искуство растаче на разноврсне ликове градећи имагинарне свјетове, па чак и његови (ауто) биографски записи попут *Знакова њоред њиша*, настају као обезличене биљешке. Књижевност је за Андрића зид који дијели писца од свијета, па је његова кључна психолошка црта – самозатајеност. За Црњанског, живјети значи експонирати се, па он приповиједа свој живот унутра колективних оквира који том животу дају смисао.

Владушић поентира свој прилог Квинтилијановим ријечима, блиским Милошу Црњанском: за познавање човјечанства довољно је знати једну фамимију, попут Рјепинове; за слику нестанка једне епохе довољно је добро знати једног човјека и освијетлити његов живот, „ако се тај један човек зове Милош Црњански“.

Професор др Радивоје Микић поставља у наслову питање: „Да ли је *Сузни крокодил* недовршени роман Милоша Црњанског?“ – и према тако постављеном питању показује амбивалентан став: као недовршени роман третирали су га и писац, и публика, и критика,

али је – по Микићевом увјерењу – главни јунак, министар Николајевић, сасвим уобличен лик као подвојен и расцијепљен; као јунак који се, као и други јунаци *Сузној крокодила*, обрео у „немогућем животу“. „Немогући живот“ је – према Микићу – „једна веома важна компонента у делу Милоша Црњанског“, што је већ уочио и формулисао Марко Ристић описујући ситуацију Вука Исаковича у *Сеобама*. Тај роман – *Сузни крокодил* – није могао бити завршен, јер би његови јунаци онда изашли из „немогућег живота“, што ће рећи да је он незавршив.

Микић види романсијерски опус Милоша Црњанског разлијејен у два квантитативно и квалитативно неједнака дијела: на једној страни су романи: *Дневник о Чарнојевићу*, *Сеобе*, *Друџа књиџа Сеоба*, *Роман о Лондону* и *Код Хийерборејаца* – дјело које се од Љубише Јеремића сврстава у романе – а на другој су *Кай шийанске крви* и *Сузни крокодил*, два романа која су остала у сјенци других „изузетних остварења Милоша Црњанског“. Ваља одмах рећи да су та два романа веома различита. Слађана Јаћимовић, приређивач књиге *Пријоведна њроза II* у оквиру критичког издања дјела Милоша Црњанског, тумачи овакав неповољан статус ових романа „због недовршености“ романа *Сузни крокодил*, док *Кай шийанске крви*, барем „на први поглед, одудара од остатка прозног опуса Црњанског“. И професор Микић и професорка Јаћимовић су управо овим романима посветили своју критичку пажњу, како би својим тумачењима указали на вриједности ових запостављених дјела и поправили њихов статус у критици. Ови радови су, несумњиво, иновација и добитак у критичком освјетљавању романа Милоша Црњанског. Сам писац је од својих дјела издвајао *Сеобе*, а онда *Код Хийерборејаца*, дјело које је сматрао једном од најљепших својих ствари, па онда *Сузни крокодил* и *Ламенти на Београдом*. Црњанском је било веома стало до *Сузној крокодила* који је требало да „буде социјални роман оновременог Београда“, а остао је *ненайисан*, односно недовршен „из сасвим личних разлога“. Престао је да га пише, према личном објашњењу, „што је жена која је тамо примала љубавника, обелодањена од једног човека који је изнео њено име у јавност“. Том роману се писац више није враћао ни када је афера заборављена. Већ је у критици истицано да је Црњански био склон да користи својства „булеварског романа“ и да је „љубавни троугао“ у основи *Сеоба* и *Сузној крокодила*.

Микић убедљиво показује да је иронија суштински обиљежила приповиједање у *Сузном крокодилу*; да је она у основи тачке гледишта и да је њоме обиљежен однос према свим ликовима, нарочито члановима љубавног троугла: господину министру Николајевићу, његовој

жени и њеном љубавнику, министровом кућном пријатељу. Захваљујући иронији, успостављена је критичка перспектива према политичком животу у Србији и његовим носиоцима; јунаци су добили елементе карикатуре; разобличени су и изврнути на наличје, а главни јунак, министар Николајевић – који је уствари „сузни крокодил“ – дочаран је као изнутра расцијепљен и двострук, а заправо суштински празан и неостварен. Микић овај роман види као „причу кризе“ „која подразумева посебан облик драматизације положаја књижевног јунака“, а та драматизација „подједнако долази из света јунакових осећања (...) и из сфере јунаковог социјалног статуса“. Мада *Сузни крокодил* дјелује као недовршен роман, читалац је, по Микићевој оцјени, „сазнао што је требало да сазна о госпођи Николајевић, њеном љубавнику и њеном мужу, а посебно о ситуацији у којој су се, изненада, нашли и која је таква да мора да изазове крупне и драматичне промене у њиховим животима“, чиме се недовршеност релативизује. Посебно је драгоцјено тумачево уочавање сродности између овог недовршеног романа Милоша Црњанског и његове најславније књиге – *Сеоба*.

У средишту пажње професорке др Слађане Јаћимовић је *Каи шћанске крви*, „скрајнути роман“ Милоша Црњанског, који се издваја од осталих његових романа „и избором јунака и наративним обликовањем“. Том „скрајњивању“ допринио је сам писац: роман је објављен марта и априла 1932. године у листу *Време* у наставцима, уз то *нейошћансан*, а изостављен је из *Сабраних дела* 1966. из непознатих разлога, па ће се појавити као књига у цјелости тек 1970. године. Зато не би требало да се писац чуди лошој рецепцији романа, јер је сам таквој рецепцији у доброј мјери допринио. Писац види разлоге лошег пријема романа у чињеницама што је објављен у новинама, па је третиран као ефемерно новинарство – мада је Црњански до новинарства, и свог бављења тим послом, веома држао – и што је то „тежак, туђински роман“ и по мјесту збивања (Минхен), и по литераризовању „историјске приче о позној љубави баварског краља Лудвига I и шпанске играчице Лоле Монтез“, те се – за разлику од других романа овога писца – не бави „судбином свог национа“.

Професорка Јаћимовић одмах даје своју оцјену, опречну превладајућем критичком мишљењу, да „на подлози историјских чињеница Црњански пише једну врло занимљиву и стилски на његов начин уобличену романескну причу о љубави, еротизму, заблудама и старости“, а онда тај суд утврђује и проширује оцјеном да се писац „модернистички поиграва стереотипима и у овом роману ревитализује романтичарску концепцију *femme fatale*, односно по први пут у српској књижевности обликује својеврсни роман лика у којем је главна

јунакиња фатална и демонска жена чије деловање радикално утиче не само на књижевне јунаке који су њом опчињени него и на историјске токове уочи избијања револуције 1848. године“.

Главна јунакиња Лола Монтез је сумњивог шпанског поријекла, али је одређена капљом шпанске крви као есенцијом чулности. Њен лик је сложен и вишеслојан – „спој округлости и крхкости, чулности и хладноће, луцидности и лаковјерности, моралне неспутаности и гађења над лицемерјем света што се доживљава као шупље поштовање испразних и ослабљених стереотипа“. Наглашених знакова демонског и злокобног, она опонира свему што оличава „наглашавање религијског посвећења града култу Девице Марије“. Истакнуто је присуство црне боје на њој и око ње, блискост хтонског, змијског и смрти. Лајтмотивски се подвлачи да њено лице има љепоту енглеског дјечака, што прати њена вјештина јахања и заносна појава на коњу.

Фаталност жене, попут мушког донжуанства, не доноси смирење ни задовољења жеље, већ је стално распаљује и увећава тражећи нове жртве. Професорка Јаћимовић уочава блискост антрополошких увида Црњанског и Андрића: паклен је живот „сваког чулника“, јер незасита жеља тражи ново задовољење и, по правилу, води у нова разарања и несреће. Иако сматра себе да је рођена за љубав, она је неспособна да доживи пуноћу, већ са гађењем полази према мушкарцима, упорно их освајајући, а ријеч *мушкарци* изговара увијек искривљених усана. Лолина веза са остарелим краљем Лудвигом I чвориште је фабуле о њеној једногодишњој владавини у Баварској, а дата је у опозицији младост-старост, тјелесна љепота – ружноћа, врела чулност – сексуална немоћ. Лолин демонизам је израз отпора и изазов свијету препуном стереотипа и испражњених, лажних вриједности. Еротско огрће плашт демонског, постајући покретач политичких и социјалних промјена и потреса.

Закључним пасусом свога рада професорка Јаћимовић снажно ревалоризује роман *Кай шпанске крви* доводећи га у смисаону везу са осталим романима овога писца:

„Тежак туђински роман“, како је Црњански назвао *Кай шпанске крви*, кроз судбину фаталне и демонске Лоле разбија сложену мрежу смисаоних нити који ће своје пуно остварење задобити у потоњим делима великог српског писца. Исказ о сексу као корену свега, који се иронично варира у *Роману у Лондону*, у *Кайи шпанске крви* садржан је у енергији сексуалности главне јунакиње као аутентичном изразу отпора према уморном друштву декадентне Европе. Њена округла женственост јесте, бар краткотрајан, тријумф женског начела у свету мушкараца.“

Професорка др Зорица Несторовић бави се према очекивањима и у складу са својим главним правцем истраживања, драмом *Маска Ми-*

лоша Црњанског и њеним односом према наслеђу романтизма. Она полази од есеја Исидоре Секулић „Немири у књижевности“ у којем ова списатељица издваја Милоша Црњанског као писца амбивалентног, у основи романтичарског надахнућа који у националној старини проналази ослонац сопственог стваралаштва, али ту старину и демистификује и оспорава. Израз те инспирације професорка Несторовић види у драми *Маска* у којој Црњански показује амбивалентан однос према Бранку Радичевићу.

Испод *Маске* Милоша Црњанског професорка Несторовић проналази два слоја архитектуланости. Први и видљивији је пјесма Бранка Радичевића „Кад млидијох умрети“. Други је есеј Лазе Костића „Гете и његова народна свијест“. Овај обиман Костићев есеј о Гетеу Зорица Несторовић види као скривену књигу о Бранку. Лаза Костић је имао према Бранку Радичевићу амбивалентан однос: пуно ријечи хвале, али му је порицао сваку дубину. Одјек те Костићеве амбивалентности према Бранку Радичевићу Зорица Несторовић чита и у *Маски* Милоша Црњанског. Према њеним увидима, Бранко у *Маски* је сасвим другачији од Бранка у пјесми „Кад млидијох умрети“. У пјесми пјеснички субјекат тугује пред смрћу због своје пјесничке нереализованости, или због непотпуне реализованости услед болести и смрти. У драми *Маска* пјесникова нереализованост долази из пјесникових ограничених домета, односно пјесничке немоћи која се објелодањује пред смрћу. Смрт је тренутак откривања истине о животу.

Према Зорици Несторовић, *Маска*, ипак, није драма о пјеснику „Туге и опомене“, а то се види у обради теме љубави и смрти. Та тема у драми није виђена ни решавана у романтичарском, већ у модернистичком духу. Насупрот тумачења Генералице као „донжуанског облика љубавне страсти“ чији је носилац жена, професорка Несторовић препознаје у лику Генералице наслеђе инверзивног донжуанства, односно теме у Тристану и Изолди. У Генераличиној тежњи да буде Изолда пјесник је изразио подсмјех жени и њеном донжуанству, а у Бранковом лику се слугује подсмјех ограниченим моћима пјесника и пјесничког стварања. Ријеч је о модернистичкој иронији романтичарског идеала, па и гротесци. Генералица је персонификација љубави као смрти, а Бранко болести као смрти.

Романтизам је био, несумњиво, подстицајан за Црњанског, који је, ипак, пјесник авангардне, односно модернистичке ироније и гротеске, а не подражавалац романтике.

Професор др Миливој Ненин је испод наслова свога рада „О доследности и још нечем“ ставио ознаку *црпница*, што је некада означавало кратку прозну врсту, нешто попут кратке приче. Овдје би, ваљда, требало да значи да је ријеч о једној биљешци. Рад је, међутим, врло

занимљив, јер сагледава Црњанског и Андрића у крњем огледалу њихове преостале преписке. Узор за овај прилог Ненин је пронашао у тексту данас готово непознатог Стевана Ђурчића из 1892. године, у којем је Ђурчић успио да укаже на неправде учињене Лази Костићу, а да не доведе у питање оне којима је учињена правда. Овдје је ријеч о тражењу правде за Црњанског, а да се ничим не доведе у питање Иво Андрић. Андрић има моћнију задужбину од Црњанског, Андрићев венац, цио Андрићград, *Свеске*, велику и сређену библиографију, организоване научне скупове и обиљежавања јубилеја. Црњански је остао сироче или пасторче. Андрићу све то по правди припада, али би требало да припада и Црњанском. Црњански је добио округли сто у новосадском Огранку САНУ; Андрић дводневни научни скуп у САНУ и импозантан зборник радова. Ненин не прихвата као ваљану аргументацију што Црњански није био академик. Као да је сваки академик већи и значајнији од Милоша Црњанског! Зато Ненин поставља питања која су адресована на САНУ и треба их јавно рећи:

„У ваздуху је остало питање упућено Српској академији наука и уметности: да ли Српска академија наука и уметности тражи и велича оно што су националне вредности или се ‘бави’ само својим члановима? Прецизније: да ли се једном начињене грешке могу исправити новим грешкама?“

Грешка је – имплицирају ова питања – што Милош Црњански није био члан САНУ, и та грешка се неће исправити новим грешкама – што нема статус и третман у САНУ достојан највећих писаца, јер он јесте један од највећих.

Из писама сазнајемо да се Црњански обраћао Андрићу веома присно; да је написао свој први критички текст о Андрићевој књизи *Ex Ponto*, и о истој књизи пише три пута. Андрић није написао обећани предговор за *Приче о мушком*; колико нам је познато, написао је у свом животу само један такав текст, па у том отклону према „жанру“ ваља тражити оправдање за Андрића.

Ненинов текст доноси много занимљивих, па и веселих, мјеста из писама М. Црњанског Иви Андрићу, али и понеко откриће. Тако сазнајемо да је Црњански донио у Загреб и поклатио Андрићу књигу Максима Горког *Једна година револуције*, објављену у Лајпцигу и Минхену 1918. године. Иво Андрић је ту књигу приказао, а Ненин вели – парафразирајући и цитирајући Андрића – да је то прича о народу „који умире и још се међусобно убија“, што би ваљало запамтити. Горки се у њој супротставља насиљу, терору и бестијалности, сматрајући да насиљу ваља супротставити културу. Сам Црњански, у есеју „Васпитање и револуција“ из 1919. године, супротставља васпитање,

односно културу, револуционарном насиљу и крвопролићу. Револуције „немају снаге да преобразе човека“, а васпитање, које обухвата „сав и сваки рад на земљи“, то донекле може постићи. У том есеју су револуцији противстављени васпитање, човек, судбина, част и рад.

Све то пред револуционарним насиљем мало помаже и сва та знања ће мало помоћи и Црњанском и Андрићу. Знање и образовање слабо штите од насиља, у то се овај народ освједочио.

Ријетки су зборници радова у којима је сваки рад озбиљан допринос новом виђењу и тумачењу писца. Ти радови су из пера специјалиста за Црњанског (Г. Раичевић, С. Владушић), приређивача критичког издања његових дјела (С. Јаћимовић, З. Несторовић), истакнутих критичара и тумача (Р. Микић) и истраживача преписке и архивске грађе (М. Ненин), тако да ће зборник као цјелина бити незаобилазан у даљем проучавању Милоша Црњанског. Ријетки су тако мали скупови са тако озбиљним резултатима.

Марко Недић

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ ДАНАС

Сврха зборника *Српска књижевност данас* била је да се што потпуније представи и критички протумачи савремена српска књижевност, која у нашем књижевном и културном простору активно делује у последњих четрдесет до педесет година, тачније од смрти Андрића и Црњанског па до наших дана. Зборник је састављен од саопштења универзитетских професора и књижевних критичара једном годишње подношених, од 2014. до 2017, на округлим столовима у Огранку САНУ у Новом Саду. Саопштења су била посвећена најважнијим жанровима савремене српске књижевности – поезији, прози, критици и есејистици, драмској књижевности и књижевности за децу. Аутор пројекта и уредник зборника, академик Миро Вуксановић, већ је у уводним напоменама истакао разлоге због којих је предложио да се одрже ови скупови и да се штампа зборник. Један од кључних разлога била је потреба да се сагледа јединство савремене српске књижевности и поетичке и развојне промене које су у последњих четири до пет деценија утицале на њен лик. То је тим пре било неопходно зато што у нашој критици и науци о књижевности, осим малобројних појединачних критичких указивања и после *Послерајне српске књижевности* Предрага Палавестре из 1972. године, *Историје српске књижевности* Јована Деретића из 1983, која је обухватила и тада актуелне књижев-

не појаве и ауторе, као и *Крајњој ирејледа српске књижевности XX века* Новице Петковића из 1999, у којој је дат синтетичан критички осврт на најновије појаве у српској књижевности до последње деценије претходног столећа, није било свеобухватнијих критичких погледа на нашу савремену књижевност и њене посебне жанрове.

Овом приликом треба истаћи да су предности зборничког представљања српске књижевности уочене у овом зборнику вишеструке и драгоцене. Њима је савремена српска књижевност са својим кључним жанровима и поетичким специфичностима тумачена из различитих методолошких, генерацијских и критичких перспектива, које су омогућавале да се она сагледа што потпуније и да се открије ширина њених потенцијалних значења, које би било тешко обухватити искључиво једном методолошком перспективом, какву поседују монографска разматрања. И кад гледамо исто, не видимо исто, каже један од учесника ових разговора (С. Гордић), јер се иста појава, посматрана из више интерпретативних перспектива, у свакој од њих види другачије, а у њиховом збиру обавезно обухватније и тачније. Зборником *Српска књижевност данас* управо то је постигнуто. Њиме је нашој књижевној и културној јавности предочено да је савремена српска књижевност сагледана у разноликости и богатству свог еволутивног тока, нужних поетичких промена, доминантних стилских, тематских и жанровских линија и знатног утицаја који је на њен развој и ауторе имала општа културна, друштвена и политичка ситуација у нашој земљи и свету. Зборник се стога може видети као могући увод у будуће критичко сагледавање и тумачење српске књижевности стваране у последњим деценијама двадесетог и првим деценијама овог века.

Први округли сто и први део зборника природно је посвећен поезији, краљици међу књижевним жанровима. Учесници разговора показали су, међутим, да је и српска поезија с краја прошлог и почетка овог века можда и много више него у ранијем времену нужно била условљена не само природним поетичким током у чијем је средишту остала, него и сложеним историјским тренутком у којем је настајала. Ма колико се, по императиву своје природе, опирала томе, сенка времена нужно је падала и на њу. Оно што ју је уздизало изнад негативног дејства те сенке биле су наглашене стваралачке индивидуалности које су снагом своје визије света и визије саме поезије превазилазиле наметнути, једнозначно доживљени историјски тренутак и исказивале се самосвојним песничким гласовима. То се показало већ у уводном излагању Славка Гордића и у тежњи да поезију свога и нашег времена сагледа у њеном неодвојивом дослуху са основним духовним и културним координатама времена и да издвајањем њених естетских

домета, њених висова, како је казао, покаже колико укрштај поетичких и политичких принципа код добрих песника никад није смео бити, нити је био, на штету поезије. Његово истицање јединственог српског песничког, односно књижевног и културног простора и издвајање највидљивијих поетичких константи садржаних у поезији националних тема, у духовној, критичкој и интимистичкој лирици, као да је дало добру прилику осталим учесницима првог дела зборника да из свог методолошког угла такође понуде релевантан поглед на слику српске поезије датог времена.

Зато је Бојана Стојановић Пантовић своје ставове о савременој српској поезији ослонила на њене највидљивије домете потврђене у једном броју антологија, на основу којих је могла да уочи разногласје као основни поетички знак савремене поезије и да поред неокласицистичке оријентације, од Јована Христића и Ивана В. Лалића до Милосава Тешића, затим високог модернизма, неоавангарде, постмодерне и феминистичке поезије, видно истакне обнову или појаву појединих песничких облика којима је обogaћена српска књижевност на крају 20. и у првим деценијама садашњег века. Драган Хамовић је у свом полемички интонираном саопштењу, истичући значај иновативних доприноса, од Данојлића и Симовића до Тешића и Тадића, такође нагласио негативан уплив политике на књижевност и на постепено одумирања плуралистичког доживљаја и рецепције поезије због тога, али је истовремено утврдио да поетичке разлике међу песницима, због најчешће импутираних политичких ставова појединим међу њима, нису тако велике какве им се приписују. Ђорђе Деспић је, са своје стране, уочавајући генерацијске и поетичке смене међу српским песницима, разногласну песничку ситуацију сагледао из типолошке критичке перспективе, наглашавајући ослањање на културну традицију, затим издвајајући песништво „постмодерних импликација и естетизованог ескапизма“, женско писмо и веристички и неоавангардно оријентисану поезију. Песникиња Тања Крагујевић је нијансираним есејистичко-поетским стилем, карактеристичним за њен доживљај поезије, и подразумевајући значајније поетичке тенденције и разлике међу песничким појавама, посебну критичку пажњу посветила индивидуалним поетским гласовима, од Новице Тадића, Мирослава Максимиловића, Васе Павковића, Симона Симоновића и Слободана Зубановића до Ане Ристовић и Ненада Шапоње, не занемарујући притом ни кључне поетичке моделе приметне у нашој поезији у последњим деценијама.

Део посвећен критичком представљању поезије сугерисао је учесницима осталих округлих столова критике, односно ауторима збор-

ника могуће приступе, стандарде и оптималне обиме саопштења, што је, с мањим изузецима, углавном поштовано у овом издању.

Истицање поетичког плурализма, као саме суштине стваралаштва друге половине 20. века, било је, флоберовски речено, подразумевано опште место већине саопштења на округлим столовима и у зборнику, па тако и оних посвећених савременој прози. После уводног излагања М. Недића, о којем је овде већ било речи, у саопштењима Радивоја Микића, Јована Делића и Петра Пијановића дате су основне поетичке координате српске прозе у последњих педесет година, са нужним ретроспекцијама на њен поетички лук од Андрића и Црњанског до наших дана. Наглашавајући превласт романа у савременој српској књижевности, Радивоје Микић је указао на богату морфологију прозних облика у њој, на њихову лирску и есејистичку интонацију, на штетну „идеологизацију нашег књижевног живота“ и на често занемаривање у књижевној критици значаја јединственог националног културног и књижевног простора и продуктивног прожимања традиционалних и модерних прозних поступака. И Јован Делић је данашњу српску прозу сагледавао у контексту општих културних и историјских промена кроз које је у другој половини прошлог и првим деценијама овог века, с радикално смањеним рецепцијским простором, пролазила наша књижевност. Он је притом, као и Микић, прозне промене посматрао из перспективе жанровских богаћења, лиризације, есејизације и жанровских специфичности, издвајајући на крају и најзначајније ауторе и њихова остварења која су „обилежила наше вријеме“. Петар Пијановић је са своје стране савремену српску прозу посматрао у контексту њене неминовне модернизације, започете у међуратној авангарди, а обновљене у другој половини века почев од Миодрага Булатовића, преко Борислава Пекића, Данила Киша и Милорада Павића до најновијих прозаиста и њиховог прихватања борхесовског прозног модела. Посебно се у типологизацији прозних поступака осврнуо на лиризацију прозе, о којој су говорили и његови претходници, на поступак парадигме и александријског синдрома, са свим важнијим елементима који их обележавају, од цитатности, интертекстуалности, приповедања поетике, различитих видова фантастике и иновативних жанровских истраживања.

Део зборника посвећен књижевној критици и есејистици садржи саопштења петоро тумача наше савремене књижевности и њених одјека у књижевној критици и есеју. Не само обимом, који захвата целу његову трећину, него и изложеном материјом и њеном критичком аргументацијом, у овом сегменту зборника веома детаљно су представљена та два књижевна жанра, веома важна за потпунију читалачку и

културолошку рецепцију савремене српске књижевности. Милан Радуловић је већ уводним излагањем и његовим насловом, „Књижевна критика и српска културна идеологија данас“, понудио модел метакритичког сагледавања оних појава у критици и есејистици које су у већој или мањој мери биле условљене општим историјским, политичким и културолошким променама наше званичне идеолошке парадигме у другој половини претходног века. Дајући преглед политичких и идеолошких константи и промена у српском друштву у последњим деценијама века, Радуловић је указао на негативне последице идеологизације културе, а самим тим и идеологизације уметности и књижевности. У оквиру књижевне критике истакнутији значај дао је моделу плуралистичке критике, односно индивидуалном вишегласју у критици, као и доцнијој постмодернистичкој критици, а такође и неоконзервативној и културолошкој критичкој линији у садашњем веку. Песник и есејиста Саша Радојчић у тексту „Савремени српски есеј“ тај жанр је дефинисао као књижевни и филозофски истовремено и указао на његов непосредни однос према књижевној критици, да би га затим у стваралаштву наших песника, прозних писаца и критичара видео као жанр који, с једне стране, учествује у посредовању између српске културе и других култура, а с друге стране активно суделује у процеси ма „поетичке легитимације“ залажући се за „афирмацију вредности формираних унутар неког сегмента српске културе“. Он је уз то веома аргументовано указао на најзначајније српске есејисте друге половине двадесетог и првих двеју деценија овог века.

Текстом „Стари и нови мисионари – Српска дневна књижевна критика данас“ Марко Паовица, који у данашњем времену припада најактивнијим српским књижевним критичарима, понудио је јасну метакритичку типологију новинске књижевне критике са најзначајнијим и најутицајнијим именима која је пишу. Видевши 1984. као граничну годину не само српске прозне књижевности, када је објављен Павићев *Хазарски речник*, него и књижевне критике, јер се те године појавила Јерковљева панорама постмодернистичке прозе *Господар ирича*, он је о сваком од изабраних новинских и часописних критичара друге половине 20. века, међу којима су равноправно коегзистирали припадници нове и традиционалне, старе и млађе критичке школе, изградио синтетичан, тачан и најчешће нијансиран метакритички портрет, којим је посредно дао и слику развоја критичке мисли и праксе на целокупном српском језичком, а не само београдском или новосадском културном простору.

Соња Веселиновић и Игор Перишић зато су с разлогом могли да се усредсреде на припаднике своје критичке генерације и да их лак-

ше укључују у контекст актуелне српске књижевне критике. Соња Веселиновић се, после констатације да су ратови с краја прошлог века „прекинули многе развојне токове“ и уназадили „дуготрајну борбу за уметничку аутономију“, усредредила на часописну критику као детаљнију и теоријски опремљенију од новинске и на оне књижевне критичаре који су активно пратили најновија поетичка усмерења савремене српске књижевности, у првом реду постмодернистичка, из којих је у нашем времену остварено највише сложених књижевних дела. Посебну пажњу посветила је критици коју су писале жене, показујући да се њихови критички ставови у потпуности подударају са ставовима других модерно оријентисаних критичара. Критичари које је обухватила у свом метакритичком осврту према њеном мишљењу су се бавили кључним питањима књижевне продукције, а то су питања „поетичка, наратолошка, идеолошка, аутопоетичка, културолошка, стилско-тематска, духовна“ и друга, на којима се темељи модерна српска књижевност и њена књижевна мисао. Игор Перишић, видећи *Историју српске књижевне критике* Предрага Палавестре као важну за свако даље метакритичко промишљање, у својој „краткој панорами српске књижевне критике“ разматрао је доприносе нашој књижевној мисли критичара такозване академске заједнице, односно универзитетских професора који су се као критичари и теоретичари књижевности појавили последњих деценија двадесетог века и који и данас активно делују у нашој култури. Притом је издвојио три врсте такве критике: „интегралистичку теоријску критику и метакритику“, затим „школу опште књижевности“ и на крају „феминистичку и апартну теоријску критику“. Представљајући најважније критичке и теоријске ставове критичара, од Александра Јеркова до Александре Манчић, он је нарочит значај дао постмодернистичкој теоријској парадигми и феминистичкој критици као оним новинама у српској књижевности које су знатно оснажиле њену модерну мисао и праксу.

У делу зборника у којем је разматрана савремена српска драма Љиљана Пешикан Љуштановић је дала синтетичан критички преглед најзначајнијих појава и имена наше драмске књижевности, почев од 1956. па до наших дана. Њен преглед испуњавају праве мале студије о већини анализираних драмских писаца, од Ђорђа Лебовића и Александра Обреновића и њиховог *Небеској одрега*, преко драма Миодрага Павловића, Јована Христића, Александра Поповића, Велимира Лукића, Борислава Михајловића Михиза, Борислава Пекића, Слободана Селенића, Љубомира Симовића, Душана Ковачевића, Јована Радуловића, Виде Огњеновић, Игора Бојовића и Небојше Ромчевића до Биљане Србљановић, Милене Марковић и других нових драмских ауто-

ра. Као битну особину већине драмских текстова видела је у „рефлексу историјске и политичке судбине људи на овим просторима, њихове идеолошке ломове и сукобе, и, најзад, национални мит, рефлектован кроз националну културу, усмено стваралаштво и предање“. Светислав Јованов се бавио анализом српске драме настајале од 2000. до 2015. године, издвајајући четири њена кључна типа: „трагикомичке драме“ (или „трагикомички модус“), „постмодерне драме“, „постмодерно-критичке драме“ и „критичке драме“ (или „критички модус“), и уз сваки од њих укратко дајући сажето тумачење њихових најзначајнијих представника, од Биљане Србљановић и Милене Марковић, чије драме могу бити у већини уочених врста, до Маје Пелевић, Тање Шљивар и Олге Димитријевић. Рад Миливоја Млађеновића „Српска драма за децу данас“ истовремено припада и драмској књижевности и књижевности за децу. Млађеновић се није задржао само на данашњим драмама за децу, већ је дао историјат развоја ове драмске врсте од Јоакима Вујића до данас, истовремено приметивши да савремене драме за децу често садрже одлике постмодернистичке поетике, као што су и драме претходних периода биле условљене доминантним поетичким особинама свога књижевног времена.

Млађеновићев рад добар је увод и за разматрање последњег сегмента зборника посвећеног књижевности за децу. У тај сегмент укључена су два рада, „После ‘великог праска’ – Општа књижевноисторијска скица“ Јована Љуштановића, једног од најужорнијих тумача наше књижевности за децу, који нас је нажалост недавно прерано напустио, и рад Зоране Опачић с насловом „О живој води – Савремена поезија и приповедна проза за децу и младе“. У оба рада сугерисан је веома сажет информативан и аналитичан преглед најважнијих појава, имена и дела писаца дечје књижевности од Душана Радовића до данас. Обоје аутора књижевност за децу посматрају као интегрални део целокупне српске модерне књижевности, без које се на релевантан критички начин не може објективно сагледати ни модерна српска поезија ни модерна проза, јер су кључне особине модернитета у књижевности подједнако присутне и у књижевности за децу, која је и у том контексту задржала своју рецепцијску специфичност.

Јован Љуштановић је синтетичким критичким методом представио поетике најзначајнијих писаца за децу који су у књижевност ушли после Душана Радовића и Милована Данојлића, непрестано подразумевајући ставове ове двојице аутора о аутономности те књижевности и њеном „наивном“ карактеру. Љуштановић је највећи простор у раду дао писцима реалистичког поступка, али је добар део посветио и ауторима фантастичке оријентације, не одвајајући притом песнике од

прозних писаца. Започињући своју књижевноисторијску скицу од Љубивоја Ршумовића и Гроздане Олујић, а завршавајући је Игором Коларовом, Весном Алексић и Владиславом Војновић, он је указао и на значајан допринос који су разумевању књижевности за децу и њеној вишеструко значајној функцији у доживљају стварности младих корисника дали и проучаваоци те врсте књижевности. Зорана Опачић је, уз низ добро уочених особина књижевног дела сваког тумаченог аутора, у свом раду дала скицу за историју савремене српске књижевности за децу и у поезији и у прози. Узимајући за кључни тренутак у развоју и модернизацији те књижевности дело Душана Радовића, додајући му и „важан поетички текст“ Григора Витеза, српског песника који је живео у Загребу, она је модерну српску поезију за децу посматрала као „радовићевску“ и „пострадовићевску“, видећи да и једна и у друга израстају „из континуитета са модернистичком поетиком“. Посебно наглашавајући наивни, односно изворни доживљај и у стварању и у рецепцији књижевности за децу, она је подједнаку критичку пажњу посветила и песницима и прозаистима који су у својим остварењима користили најважније поступке модерне књижевности, од „слабљења границе стварности и имагинације“ до других поетичких особина које су јој омогућавале вишеструку читалачку рецепцију.

На крају се могу парафразирати речи једног од аутора овог зборника, које се, другачије интониране, налазе и у текстовима осталих учесника: богатство поетика, полифонија изражајних поступака и жанрова, широк мотивско-тематски распон о актуелном времену и његовом утицају на књижевно стварање, као и инвентиван дијалог са књижевном традицијом и модерношћу, основне су поетичке одлике савремене српске књижевности протумачене у овом зборнику.